

УДК 821. 161–98. 09 «10/12»

Євген Джиджора

ORCID ID 0000-0003-3221-4866

EXORDIUM У КИЄВОРУСЬКІЙ АГІОГРАФІЇ XI–XIII ст.: РІЗНОВИДИ АВТОРСЬКИХ ІНТЕНЦІЙ ДО ЧИТАЧА

Досліджено різновиди авторського вступу у перекладній та оригінальній києворуській агіографії XI–XIII ст. З-поміж інших проаналізовано структурне функціонування тематичного ключа у двох формах, традиційної для середньовічної книжності *ars-poetica* у двох формах, заохочувального авторського звернення до читача. Відповідно до кожного різновиду вступу прокоментовано особливості авторської інтенції. Також в усіх випадках показане конкретне співвідношення основних стратегій літературного агіографічного викладу – розмірковування та оповіді.

Ключові слова: агіографія, exordium, тематичний ключ, *ars-poetica*, інтенція, автор, рецепція, читач.

Yevhen Dzhydzhora. EXORDIUM IN THE HAGIOGRAPHY OF KYIVAN RUS IN THE 11TH –13TH CENTURIES: THE TYPES OF AUTHOR'S INTENTION TO THE READER

The article discusses various types of author's introduction in the translated and original hagiography of Kyivan Rus in the 11th–13th centuries. Studying the correlation of the two main strategies of literary presentation – reflection and narration – in the leading genres of Early Ukrainian literature seems topical and necessary. The purpose of this study is to analyze different types of the hagiographic exordium. There is an introduction to the description of a saint's life, in which the author declares his intentions, expresses an aesthetic and moral vision of his own work and thus builds the appropriate reader's perception model. One of the most common forms of the author's intention in the hagiographic exordium is to build reader's perception with a thematic key. There are two ways to use a thematic key in an exordium in the hagiographic works of Kyivan Rus in the 11th–13th centuries. They are amplification and singulation. The second most prevalent form of intention to the reader is *ars-poetica*. This is special motivating reasoning in the introductory part of the medieval literary work in which the writer states his aesthetic program of realizing the concept

of beauty in writing. The least common form of the author's intention in the hagiographic exordium is an encouraging appeal to the reader. The research shows that different forms of hagiographic introduction have different strategies of the author's intentions to the reader. This is preparing the reader for a certain perception of the events with the help of biblical quotations; pointing out the secondary nature of the author's work and asking the readers to pray (maybe even correct the writing); inviting readers to reflect on the life of the saints.

Key words: hagiography, exordium, thematic key, ars-poetica, intention, author, perception, reader.

Вступ

Середньовічні агіографічні пам'ятки цікаві як з точки зору відтворюваних образів видатних християнських подвижників, так і з точки зору реалізації особливої жанрової структури. Ця структура передбачає дихотомію двох стратегій літературного викладу, за якої розмірковування (*oratio*) визначає і / або розкривається в оповіді (*narratio*). Вивчення особливостей співвідношення цих стратегій у провідних жанрах давньоукраїнського літературного процесу видається вкрай актуальним та потрібним.

Мета цього дослідження – проаналізувати різновиди агіографічного exordium, вступної частини життя святого, в якій автор декларує свої наміри, висловлює естетичне і морально-етичне бачення власної праці і тим самим вибудовує відповідну рецепцію читача. Ще в античній риторичній практиці пояснювальна преамбула стала літературним етикетом, якого дотримувалися оратори, хроністи, біографи, тощо. Середньовічні агіографи запозичували чимало античних риторичних напрацювань, зокрема, активно послуговувалися такою композиційною одиницею твору, як exordium. При цьому агіографи вдавалися до різноманітних форм вступного *oratio*. Цілком поділяючи думку Ю. Пелешенка про греко-слов'янсько-східно-романську металітературу (Пелешенко, 2012: 4), розглядатимемо в одному неподільному контексті як оригінальні, так і перекладні життя, що побутували в літературі Київської Русі XI–XIII ст.

Результати дослідження

Одна з найпоширеніших форм авторської інтенції в агіографічному exordium – вибудовування читачького сприйняття за допомогою **тематичного ключа**. Цей художній прийом детально описав

Р. Піккіо. На думку італійського славіста, у середньовічній християнській літературі тематичний ключ – актуальна цитата / цитати, або алюзії на біблійні твори, які дозволяють встановити семантичний зв'язок між відтворюваним (наприклад, подвижництвом святого) та сакральним першоджерелом – Св. Письмом (Піккіо, 2003: 437). Основна функція тематичного ключа – налаштувати читача на подальший виклад подій шляхом формування смислової призми.

У відомих агіографічних творах Київської Русі XI–XIII ст. спостерігаємо два способи використання тематичного ключа в exordium: 1) ампліфікація; 2) сингуляція.

За ампліфікації (розгортання думки) автор плете поетичне «павутиння» з кількох цитат, за необхідності розбавляючи їх власними міркуваннями. Ампліфікація тематичного ключа наявна, зокрема, у вступній частині Житія Кирила Філософа та Житія Мефодія. У творах на честь слов'янських просвітителів тематичний ключ складається з великої кількості цитатних блоків. В exordium Житія Кирила фахівці нараховують 10 цитатних блоків, в exordium Житія Мефодія – 9 (Піккіо, 2003: 438–439).

Таб. 1.

Житіє Кирила Філософа	Житіє Мефодія
<i>Богъ милостивъ и щедръ жадая на покаяние чловеце, да быша спасени вси были и в разумъ истинныи пришли, не хочеть бо смерти грѣшникомъ, но покаянию и животу</i> (цитатний монтаж: Йоїл 2: 13; 1 Тим. 2: 4; Єзек. 33: 11]) (Житіє Кирила Філософа, 1999: 22).	<i>По сих же въсѣхъ Богъ милостивый, иже хочеть, да бы всякъ человекъ спасенъ былъ и въ разумъ истинныи пришълъ</i> (1 Тим. 2: 4), <i>въ наша лѣта языка ради нашего, о немъже ся не бѣ никтоже николиже попекълъ, на добрыи чинъ въздвиже нашего учителя, блаженаго учителя Мефодия</i> (Житіє Мефодія, 1999: 70).

Попри те, що у Житії Кирила вступна ампліфікація включає 10 цитат, зв'язаних у суцільний текст, ми вважаємо, що наведений у Таб. 1 уривок є визначальним для авторської інтенції до читача. У ньому агіограф обґрунтовує тезу про милостивість Бога, який прагне спасти усіх людей і через те посилає проповідника. Саме про святих посланців та їхні діяння – решта цитатних блоків ампліфікації, яка становить більшу частину відносно короткого вступу.

У Житті Мефодія ампліфікація побудована інакше. Тут exordium розтягується на декілька рукописних аркушів. Проте 9 цитат не становлять суцільного тексту, як у Житті Кирила. Вони вплетені в окремі фрагменти великого історико-теологічне розмірковування про створення світу та про біблійних проповідників, яких Бог весь час посилає для духовного спасіння людей. Наведений у Таб. 1 вислів міститься в завершальній частині вступу, в якій книжник якраз і представляє такого проповідника – св. Мефодія. З нашої точки зору, у цих словах сформульована головна установка на сприйняття подальшого нарративу. Ця установка задана за допомогою тої ж самої цитати, що і в Житті Кирила: *«Богъ милостивый иже хощеть да бы всякъ человекъ спасень былъ и въ разумъ истинныйи пришьль»* ((1 Тим. 2: 4), у попередньому творі вона скорочена). Ідентична «серцевина» тематичного ключа, мабуть, свідчить не тільки про те, що обидві пам'ятки написані в одному книжному середовищі послідовників Кирила і Мефодія (з цього приводу існує величезна наукова література, узагальнена М. Йоновою у староболгарській літературній енциклопедії: Йонова, 2003: 412–413; Йонова, 2003: 413–414), але й про те, що автори в схожий спосіб бачать художнє обґрунтування оповіді про подвиги як одного, так і другого просвітителя.

Інший спосіб реалізації тематичного ключа в агіографічному exordium – сингуляція. За такого підходу укладач життя наводить усього лише одну генеральну цитату, яка або взагалі не має контекстуальних пояснень, або супроводжується додатковими авторськими коментарями. Сингуляція тематичного ключа наявна, наприклад, в Сказанні про Бориса і Гліба та Житті Марії Єгипетської.

Таб. 2.

Сказання про Бориса і Гліба	Житіє Марії Єгипетської
<i>Родъ правыхъхъ благословитьсѧ, – рече пророкъ, – и сѧмя ихъ въ благословении будеть</i> (Пс. 111: 2) (Сказання про Бориса і Гліба, 1997: 328).	<i>Тайну цареву добро есть хранити, а дѧла Божиа проповѧдати преславно есть</i> (Тов. 12: 7) (Житіє Марії Єгипетської, 1999: 190).

У Сказанні про Бориса і Гліба exordium складається лише з одної коротенької фрази із 111 Псалма (див. Таб. 2). У цих словах виражена ключова інтенція автора до читача. Відтак вся подальша житійна оповідь розкриває тезу про здобуття Борисом і Глібом Божого благословення для свого роду.

У Житії Марії спостерігаємо подібне явище. Тут вступ також починається з одної цитати, проте нею не вичерпується. Далі автор у відносно невеликій преамбулі роз'яснює, чому саме потрібно сповіщати про «дзла Божиа», в чому користь розповіді про життя праведників і на яку кару заслуговує душа за заритий в землю талант. І хоча в цих міркуваннях є алюзія на євангельську притчу про таланти (Матф. 25: 14–30), домінуючу роль зосередження читацької уваги виконує все ж вказаний біблійний вислів (див. Таб. 2).

В агіографічному exordium тематичний ключ може бути реалізований або завдяки широкої ампліфікації, або – сконцентрованої сингуляції. Обидва способи дозволяють автору змодельовати горизонт очікування читача. Тож, переходячи до оповіді про життя подвижника, агіограф наповнює фактажем вже задані межі рецепції і тим самим розкриває сенс установок, заявлених у біблійних цитатах або власних коментарях до них. За такої ситуації в естетичному цілому твору стратегії літературного викладу співвідносяться так: вступне oratio визначає і розкривається в основному narratio.

2. В агіографічному exordium другою за поширеністю формою інтенції до читача є **ars-poetica**. Як ми вже писали на прикладі киевської гімнографії, *ars-poetica* – особливе мотивуюче міркування у вступній частині середньовічного твору, в якій книжник оприлюднює свою естетичну програму здійснення прекрасного на письмі. Ця програма передбачає, що автор, з одного боку, зізнається у власній художній некомпетентності, неспроможності, нездатності вправно висловитися, а, з іншого, запевняє читача в можливості здійснити літературний задум за умови Божого благословення (Джиджора, 2019: 12). Таким чином, стародавня *ars-poetica* складається із славнозвісного «топосу скромності» та обов'язкового звернення-моління до Бога, або ще й до оспіваного святого / святих.

В exordium агіографічних пам'яток Київської Русі XI–XIII ст. помічаємо два способи реалізації *ars-poetica*, яка може бути: 1) автономна; 2) доповнена тематичним ключем.

За автономної *ars-poetica* агіограф обмежується лише констатацією своєї художньої залежності від Бога. Відтак exordium містить авторський «топос скромності» та прохання до Бога дарувати належне слово в роботі. Такий спосіб обґрунтування літературної праці реалізується, приміром, у периферійній агіографії Київської Русі XIII ст. – у Житії Авраамія Смоленського та Житії Олександра Невського.

Таб. 3.

Житіє Авраамія Смоленського	Житіє Олександра Невського
<i>И се преже написаниа молю ти ся, Господи Исусе Христе Сыне Божий, молитвами пресвятыя и пречистыя Дэвы матере, и всэхъ святыхъ молбами, и дай же ми разумъ, просвъщенъ Божию благодатью, подаждь мнэ худому и грѣшнѣишу паче всэхъ свѣтлыхъ подвигъ житиа и терпѣннѣа начати еже о житиы блаженнаго Авраамѣа (Житіє Авраамія Смоленського, 1997: 30).</i>	<i>Азъ худый и многогрѣшный, малосъмысля, покушаюся писати житіе святаго князя Александра <...> Аще и грубъ есмь умою, но молитвою святаго Богородица и поспѣшиениемъ святаго князя Александра начатокъ положю (Житіє Олександра Невського, 1997: 358).</i>

У відносно не великому за обсягом exordium Житія Авраамія агіограф чітко зазначає, що перед тим, як такому «худому и грѣшнѣишу паче всэхъ» книжнику, як він, братися за оповідь про видатного подвижника, слід «преже написаниа» помолитися Ісусу Христу, Богородиці та всім святим (див. Таб. 3). Автор засвідчує, що потребує Божої благодаті і з нею пов'язує свою спроможність відтворити життя святого.

Схожу картину спостерігаємо й у Житії Олександра. Тут exordium більш короткий. А наведений фрагмент (див. Таб. 3) фактично становить початок і кінець усього вступного розмірковування. Згідно із «топосом скромності», автор зізнається, що він «худый и многогрѣшный малосъмысля», «грубъ есмь умою», тож начебто і не повинен писати про святого. Однак по молитві Богородиці вірить в неможливе і тому береться за оповідь.

На відміну від тематичного ключа, яким агіограф формує глибину рецепції всього наративу, автономна ars-poetica покликана підкреслити вторинність авторської діяльності порівняно з первинною божественною. Тож за такого exordium в цілому твору стратегії літературного викладу співвідносяться як рівноправні форми: вступне молитовне oratio та благословення Богом narratio.

За другого способу реалізації ars-poetica, доповненої тематичним ключем, бачимо трохи іншу картину. Тут агіограф декларує свою літературну неспроможність, але одночасно з тим завдяки потрібним цитатам впливає на читацьке сприйняття основної оповіді. З концептуальної точки зору, така форма авторського вступу є більш складною, ніж усі попередні. Відповідно, за обсягом подібне розмірковування досить велике. У цьому можна переконатися на прикладі

Читання про Бориса і Гліба та Житія Феодосія Печерського, агіографічних пам'яток XI ст., укладених, скоріш за все, одним і тим самим книжником – преп. Нестором.

Таб. 4.

Читання про Бориса і Гліба	Житіє Феодосія Печерського
1. <i>Владыко Господи, Вседержителю, створивый небо и землю и вся, яже на ней, Ты и нынэ, Владыко, призри на смирение мое и подаи же разумъ сердцю моему, да исповэжъ оканьный азъ всэжъ послушающимъ жития и мучения святу страстотерпцю Бориса и Глэба</i> (Читання про Бориса і Гліба, 1997: 195).	3. <i>Поноудихъ ся и на другое исповэдание приити, еже выше моя силы, емоу же и не бэхъ достоинъ гроубъ сы и неразумичьнъ, къ симъ не бэхъ оученъ же хытрости</i> (Житіє Феодосія Печерського, 2015: 168).
2. <i>Идэте въ виноградъ мои и дэлаите и еже будетъ правда, да то и возмете</i> (порів: Мф. 20: 4) (Там само: 200).	4. <i>О семь бо и самъ Господь прорече, яко мнози приидоуть отъ вэстокъ и западъ, и вэзлягоуть съ Авраамьмъ и съ Исакьмъ и Ияковьмъ въ царствии небесьнэъ</i> [Лк. 22: 29–30] <i>и пакы мнози боудоуть послэднии ибо си и послэднии, вящи прьвыхъ</i> (Матф. 19: 30) (Там само: 169).
	5. <i>Молю же вы, о вэзлюблении, да не зазьрите пакы гроубости моя</i> (Там само).

У Читанні структура exordium багаточарова, і через те тут розкривається одразу декілька взаємоузгоджених тем. Вступ починається з молитви до Бога, в якій автор просить дарувати розум його серцю для того, щоб описати подвиги Бориса і Гліба. Молитва плавно перетікає у звернення до читачів не дорікати автору за його «грубість». Від цього звернення агіограф переходить до розгорнутого історико-теологічного переказу біблійних подій від створення світу до останнього благословення Христом учнів, яким належить проповідувати вчення свого Учителя. Аналіз завдань, поставлених перед апостолами, дозволяє автору зауважити, що на Русі таких проповідників не було. Оскільки Русь лишилася на узбіччі християнізації, то доречною виглядає подальша інтерпретація притчі про «робітників одинадцятої години», яку книжник переказує близько до тексту, але двічі цитує одну ключову фразу. Після інтерпретації притчі автор природно переходить до характеристики князя Володимира як того «робітника», який і сам вирішив найнятися у Божий виноградник, і ще й привів за собою інших. На цьому вступне oratio завершується, далі агіограф вже оповідає історію духовних спадкоємців Володимира – Бориса і Гліба.

У такій об'ємній та змістовній преамбулі книжник знаходить місце для молитви до Бога та констатації власної духовної ницості (див. Таб. 4, п. 1). В *exordium* Читання ці міркування виконують функцію *ars-poetica*. В іншому місці автор висловлює важливу для розуміння подальшої оповіді думку – наводить євангельську цитату про те, як Господар винограднику винаймає робітників (див. Таб. 4, п. 2). З нашої точки зору, ця фраза виконує функцію тематичного ключа. Наявність у вступній частині життя і *ars-poetica* і тематичного ключа призводить до складної дворівневої інтенції до читача. По-перше, агіограф констатує потребу у Божому благословенні, по-друге, задає призму сприйняття подальшої оповіді.

У Житті Феодосія структура *exordium* ще складніша. При цьому сама вступна частина вдвічі менша за обсягом, ніж у попередньому творі. Як і у Читанні, автор розпочинає преамбулу з подяки Творцю за благовоління в роботі над описом подвижництва Бориса і Гліба. Далі книжник зізнається у невігластві та відсутності належних знань для задуманої праці. Але це зізнання перетікає в розмірковування про бажання все ж відтворити життя печерського ігумена. Своє мотивування автор підкріплює двома євангельськими цитатами, які розгорнуто коментує. Після роз'яснення цитат автор повертається до «топосу скромності» – звертається до читачів з проханням не засуджувати його за художню недолугість. І наприкінці вступу – знову молитва до Бога, прохання «розкрити вуста» та посприяти гідному прославленню великого угодника.

На відміну від Читання, у Житті Феодосія *exordium* має кільцеву композицію. Вступ починається з *ars-poetica* – подяки Богу і констатації творчої неспроможності (див. Таб. 4, п. 3). І завершується теж *ars-poetica* – вибаченнями за «грубість» та молитвою до Бога (див. Таб. 4, п. 5). А між початковою та прикінцевою *ars-poetica* книжник розміщує тематичний ключ – дві концептуально з'єднані цитати, в яких йдеться про нових, останніх за часом, але перших за статусом, подвижників, які прийдуть «отъ вѣстокъ и западъ» і «възлягоуть» на лоні Авраама, Ісака та Якова (див. Таб. 4, п. 4).

В агіографічному *exordium* *ars-poetica* реалізується у два способи. Автор або просто вдається до осмислення можливості здійснити літературну працю, або підкріплює це ще тематичним ключем. Як показують Читання про Бориса і Гліба та Житіє Феодосія Печерського, такі вступні частини є досить великими за обсягом, композиційно складними та тематично багатозначними. Останнє

дозволяє автору побудувати не одну, а одразу декілька інтенцій до читача – і щодо вторинності своєї роботи, і щодо семантичних меж, в яких слід сприймати оповідь про святого. Через те і співвідношення стратегій літературного викладу тут інше, ніж за автономної *ars-poetica*. Вступне *oratio* та основне *narratio* не мають чітко вираженої кореляції. Адже в контексті вираженої *ars-poetica*, вони рівноправні в естетичному цілому всього твору, але в контексті тематичного ключа – початкове розмірковування визначає подальшу оповідь.

3. Найменш поширеним різновидом авторської інтенції в агіографічному *exordium* слід вважати заохочувальне **звернення до читача**. Таке звернення не містить молитви до Бога або святого, як в *ars-poetica*. І не містить визначальних біблійних цитат та авторських коментарів до них, як за реалізації тематичного ключа. Заохочуючи читача, книжник пропонує звернуту увагу на певного святого і познайомитися з його подвигами. Такий спосіб агіографічного вступу реалізується, скажімо, в перекладному Житті Андрія Юродивого. Наводимо *exordium* в цьому творі повністю:

«Жизнь Богу угодну и житъе непорочно мужа добронрава, о возлюблены, хотяю ми исповѣдати, приклоните себе, молюся вамъ, на послушание сихъ. Есть бо си повѣсть якоже медвену нѣкаку воню каплющи, масть сладку и велми дивну. Тѣмже уготовитесь всею душею на се насыщение, да болми и азъ самъ подвигнуся на начатъе повести сея и положю пред вами духовныя доблести сего мужа» (Житіє Андрія Юродивого, 1999: 330).

У Житті Андрія у відносно короткому вступі автор закликає читачів вислухати його уважно, а відтак – насолодитися «солодким благовонним медом». Під «солодким медом» книжник розуміє не власне розповідь, а її предмет – життя видатного подвижника-юродивого. Звернімо увагу, в *exordium* остання фраза («*тѣмже уготовитесь всею душею на се насыщение*») вказує на невидимий діалог між автором і читачем. Агіограф зізнається: якщо читачі виражають готовність вислухати біографію Андрія, то це ще більше надихає його невідкладно розпочати. Тож тут *exordium* побудований за такою схемою: озвучена автором пропозиція – ймовірна згода читача – натхнений виклад автора. Відповідно, і співвідношення стратегій літературного викладу нагадує ситуацію із реалізацією тематичного ключа. Оскільки автор просить читача вислухати його і той погоджується, то вступне *oratio* визначає основне *narratio*.

Висновки

Отже, у розглянутих агіографічних пам'ятках Київської Русі XI–XIII ст. чітко прослідковуються щонайменше три різновиди *exordium*:

- 1) тематичний ключ:
 - у формі ампліфікації,
 - у формі сингуляції.
- 2) *ars-poetica*
 - в автономній формі,
 - доповнена тематичним ключем.
- 3) звернення до читача.

Відтак констатуємо і різноманітні стратегії авторських інтенцій до читача. Відповідно до вказаних способів реалізації *exordium* книжник прагне:

- 1) налаштувати читача на певне сприйняття відтворюваних подій за допомогою потрібних біблійних цитат;
- 2) позначити вторинність своєї праці та попросити читачів помолитися (іноді – виправити написане);
- 3) запросити читачів до спільного осмислення життя подвижника.

Утім, широкий спектр варіантів, за допомогою яких середньовічний книжник мав можливість вибудовувати художню взаємодію із потенційним читачем, зовсім не означає, що *exordium* реалізується в кожному агіографічному творі. Низка оригінальних та перекладаних пам'яток – Житіє князя Володимира («звичайне»), Мучення Дмитрія Солунського, Мучення Февронії, Житіє Пахомія Великого, Мучення Ірини та ін. – мають «нульову» преамбулу. Вказані твори розпочинаються не з вступного авторського *oratio*, а одразу з *narratio*, тобто із самого життєпису святого. Останні три пам'ятки розміщені у відомому Успенському збірнику XII ст., однак формат збірника тут ні до чого, адже в ньому є також Житіє Феодосія Печерського та Житіє Мефодія, які, як ми переконалися вище, мають розгорнуті вступні частини. Так само, як правило, без *exordium* укладалися проложні житія та житія в «короткій» редакції. Інші, не описані тут, різновиди агіографічних початків, більш панорамна картина ораторських тенденцій візантійської, сирійської, староболгарської, північноруської агіографії повинна стати предметом окремих досліджень.

Література

1. Джиджора Є. (2019). *Ars-poetica* в києворуській гімнографії. *Проблеми сучасного літературознавства*. Вип. 28. Одеса. С. 11–19.
2. Йонова М. (2003). Пространно житие на Кирил. *Старобългарска литература. Енциклопедичен речник* / съст. Донка Петканова. 2 прераб. и допол. изд. Велико Търново. С. 413–414.
3. Житие. (1997). Житие Авраамия Смоленского/ Подг. текста и перевод Д.М. Буланина. *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 5. XIII в. С. 30–55; 456–460.
4. Житие. (1997). Житие Александра Невского. (1997). / Подг. текста и перевод В.И. Охотниковой. *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 5. XIII в. С. 358–369; 515–518.
5. Житие. (1999). Житие Андрея Юродивого / Подг. текста и перевод и комм. А.М. Молдована. *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 2. XI–XII века. С. 330–359; 541–544.
6. Житие. (1999). Житие Кирилла Философа / Подг. текста и перевод Л. В. Мошковой и А. А. Турилова, комм. Б. Н. Флори // *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 2. XI–XII века. С. 22–65; 492–500.
7. Житие. (1999). Житие Марии Египетской / Подг. текста и перевод О.В. Творогова. *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 2. XI–XII века. С. 190–215; 528–530.
8. Житие. (1999). Житие Мефодия / Подг. текста и перевод О. А. Князевской, комм. А. А. Алексеева. *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 2. XI–XII века. С. 66–81; 500–502.
9. Житіє. (2015). Житіє Феодосія Печерського // *Житленко І. В. Преподобний Феодосій Печерський: Джерела і матеріали*. Київ: Видавництво «Фенікс». С. 168–229.
10. Пелешенко Ю. (2012). Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції. Постаті. 2-е видання, перероблене і доповнене. Київ: ПЦ «Фоліант».
11. Пиккио Р. (2003). Функция библейских тематических ключей в литературном коде православного славянства / Пер. с англ. О. Беловой. *Пиккио Р. Slavica Orthodoxa: Литература и язык* / Отв. ред. Н. Н. Запольская, В. В. Калугин. Москва: Знак. С. 431–473.

12. Сказание. (1997). Сказание о Борисе и Глебе / Подг. текста и перевод Л.А. Дмитриева // *Библиотека литературы Древней Руси* / Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Понырко. Санкт-Петербург: Наука. Т. 1. XI–XII века. С. 328–351; 528–531.
13. Чтение. (1997). Чтение о житии и погублении св. Бориса и Глеба. *Нестор Летописец, преподобный. Повесть временных лет. Жития*. Москва. С. 193–225.

References

1. Dzhydzhora, Ye. (2019). Ars-poetica v kyevorus`ki`j gi`mnografi`yi [Ars-poetica in Kyivan hymnography]. *Problemy suchasnogo li`teraturoznavstva*. Vip. 28. Odesa. S. 11–19. [in Ukrainian]
2. Jonova, M. (2003). Prostranno zhitie na Kiril [Extensive biography of Cyril]. *Starob`lgarska li`teratura. Encziklopedichen rechnik / s`st. Donka Petkanova*. 2 prerab. i dopol. izd. Veliko T`rnova. S. 413–414. [in Bulgarian]
3. Zhitie. (1997). Zhitie Avraamiya Smolenskogo [The Life of Abraham of Smolensk] / podg. teksta i perevod D.M.Bulanina. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 5. XIII v. S. 30–55; 456–460. [in Russian]
4. Zhitie. (1997). Zhitie Aleksandra Nevskogo [The Life of Alexander Nevsky] / podg. teksta i perevod V.I.Okhotnikovoj. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 5. XIII v. S. 358–369; 515–518. [in Russian]
5. Zhitie. (1999). Zhitie Andrey a Yurodivogo [The Life of Andrey the Holy Fool] / podg. teksta i perevod i komm. A.M.Moldovana. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 2. XI–XII veka. S. 330–359; 541–544. [in Russian]
6. Zhitie. (1999). Zhitie Kirilla Filosof [The Life of Cyril the Philosopher] / podg. teksta i perevod L. V. Moshkovej i A. A. Turilova, komm. B. N. Flori. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 2. XI–XII veka. S. 22–65; 492–500. [in Russian]
7. Zhitie. (1999). Zhitie Marii Egipetskoj [The Life of Mary of Egypt] / podg. teksta i perevod O.V. Tvorogovaю *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 2. XI–XII veka. S. 190–215; 528–530. [in Russian]

8. Zhitie. (1999). Zhitie Mefodiya [The Life of Methodius] / podg. teksta i perevod O. A. Knyazevskoj, komm. A. A. Alekseeva. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka. T. 2. XI–XII veka. S. 66–81; 500–502. [in Russian]
9. Zhitiye. (2015). Zhitiye Feodosiya Pechers`kogo Zhilenko I`. *V. Prepodobnyj Feodosij Pecherskyj: Dzherela i materialy*. Kyiv: Vidavnicztvo «Feniks». S. 168–229.
10. Peleshenko, Yu. (2012). *Ukrayinska literatura pizn`ogo Seredn`ovichchya (druga polovina XIII–XV st.): Dzherela. Systema zhanriv. Dukhovni intenczii. Postati`* [Ukrainian Literature of the Late Middle Ages (second half of the 13th–15th centuries): Sources. Genre system. Spiritual intentions. Writers]. 2-e vidannya, pereroblene i dopovnene. Kiyiv: PTC «Foliant». [in Ukrainian]
11. Pikkio, R. (2003). Funkcziya biblejskikh tematiceskikh klyuchej v literaturnom kode pravoslavnogo slavyanstva [The function of biblical thematic keys in the literary code of the Orthodox Slavs] / per. s angl. O. Belovoj. *Pikkio R. Slavia Orthodoxa: Literatura i yazy`k* / otv. red. N. N. Zapol`s-kaya, V. V. Kalugin. Moskva: Znack. S. 431–473. [in Russian]
12. Skazanie. (1997). Skazanie o Borise i Glebe [The Legend of Boris and Gleb] / podg. teksta i perevod L. A. Dmitrieva. *Biblioteka literatury` Drevnej Rusi* / pod red. D. S. Likhacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Pony`rko. Sankt-Peterburg: Nauka.. T. 1. XI–XII veka. S. 328–351; 528–531. [in Russian]
13. Chtenie. (1997). Chtenie o zhitii i pogublenii svv. Borisa i Gleba. *Nestor Letopisecz, prepodobny`j. Povest` vremenny`kh let. Zhitiya*. Moskva. S. 193–225. [in Russian]